

Projet USAID/COMFISH Plus

PENCOO GEEJ

CAYTU GU LALU CI SOOTANTE XALAAAT NGIR NAPP GU SAX DAKK CI SENEGAAL

GINDIKAAY JÉM CI DOXALIN YU
BAAX YI NU TAATAN CI WALLU CET
ÑEEL

Projet USAID/COMFISH Plus

PENCOO GEEJ

CAYTU GU LALU CI SOOTANTE XALAAAT NGIR NAPP GU SAX DAKK CI SENEGAAL

GINDIKAAY JÉM CI DOXALIN YU BAAX
YI NU TAATAN CI WALLU CET ÑEEL
COPPITEEG LI ÑUY JÈLE CI GEEJ

Kubbite

Téere gindikaay bii, ñu ngi ko defar ak ndimbalu « Porose USAID/KOMFISH+ » ci sumb bi jém ci tàggat kureli jigéen ñiy yëngu ci coppileem jën ak yeneen njureefi géej. Juntukaay bu sukkandiku ci jëf la ngir dimbali kureli jigéen ñi ñu méengoo ak sàrt yi ñu tëral ci àdduna si jém ci li ñu sàkku ci cet ak doxalin yu baax, aju ci ndefarum li jóge ci napp gi.

Téere gindikaay bii, ñu ngi ko gën a jagleel jigéen ñiy yëngu ci coppiteeg jën. Cëslaay la loo xam ne li ko tax a jóg mooy gindi way liggéeykat yi ci seeni yëngu-yëngu, bès bu ne. Juntukaay la yit ju ëmb nekkim yi ak taxawaay yu ëmbaale yanam yi ñuy jaar yépp ngir soppi njureef yi ñuy defare jën. Ñi ñu ko séqal nak, seen jàng néew na, moo tax ñu def ko ci wax ju yomb yu ànd ak ay nataal.

Table Des Matières

Kubbite	5
1 XIBAAR YI ÑU DĒXENĀ JĒM CI CET CI BĒREB YA NÑUY SOPPEE JĒN	7
1.1. Nan lañuy fàggandikoo /mooytoo wàllante ci li ñuy soppi ?	8
2 LIGGĒEYUKAAYYI AK JUMTUWAAYYI	9
2.1. Béreb ak taxawaayu liggéeyukaay yi	10
3 CETUG LIGGEEYKATYI	11
3.1. Wér-gu-yaramu liggéeykat yi.....	12
3.2. Colug/Yéere liggéeyukaay	14
3.3. Cetug yoxo yi	16
3.4. Nekkini liggéeykat yi.....	20
3.5. Yoonu liggéeykat ya	22
3.6. Sàmmonteektoppalante ba war ca liggéeyukaay ba	22
4 WUTUM LAÑUY LIGGĒEYE AK NDENC MA	23
4.1 Jot ga.....	27
4.2. Niñ koy yobboo	29
4.3. Jumtukaay yi	29
4.4. Lēmas /Muuraay	36
5 NdeFar gi, liggĒeY ÀNdadOO	37
NJeeXTe li	39
TĒereYi ÑU gĒsTU	40

I XIBAAR YI ÑU DĒXEÑ JÉM CI CET CI BÉREB YA NÑUY
SOPPEE JËN

Cet ci bérab ya ñuy soppee jën ak na ñu koy dence, mbooleseeni matuwaay yuy tax a aar baaxaay, njariñ ak cetug njureef yi ci fànn yi ñuy koy defare. Njureef sell na su fekke amul luy lore ci dundam, tooke mbaa bindam.

1.1. Nan lañuy fàggandikoo /mooytoo wàllante ci li ñuy soppi ?

Ngir fàggandiku wàllante bi ci coppali gi ak yaar wér gu yaramu way jéfandikoo yi, dangaa war a sàmmoonte ak cet, di sàmmoonte ak sàrt yu baax yi jëm ci cet ci jamanoy coppali, boole ci di sàkku ci kenn ku nekk ca ña ca bokk, mu sàmmoonte ak sàrti cet.

Cet mënul matadi mbaa mu bañ a sax dakk.
Dafa war a mat sèkk ak sax dakk!

Toppal kon tegtal yii di tax a am njureef
yu sell te baax.

2

LIGGÉYUKAAYI AK JUMTUWAAYI

Ay miir, xàdd yi, dër yi, teewayu mbalit, ndox muy taa ak ngelaw yuy yupp mën nañu indi yàqute gu tar ci bérebi liggéeyukaay yi ak tabax yi war a nekk fu ñuy soppee ak a denc ay njureef.

2.1. Béreb ak taxawaayu liggéeyukaay yi

Béreb bi ñuy sàmp ligéeyukaay yi dafa war a sori béreb yu setul yi!

Béreb bu sellul ak yu yëngu-yëngu « isin ».

Béreb yu mën a am ay rab, gunóor ak njanaaw yuy yàq.

Béreb yu mën a taa

Béreb yu ñu mënul jële mbalit

3

CETUG LIGGEEYKATYI

Nit a gën a mën a tasaare luy wàlle ; moo tax nu gën a war a farlu ci cetug yaramam, ca doxalinam ak ci taxawaayu liggéeykat yiy jëfandikkoo li ñu jàpp, jumtukaay yi ak liggéeyukaay yi.

	Cet ci yaram	
	Cet ci col	
	Cet ci yorin	
	Cet ci nekkin	
Yaram		wér gu yaram
Colin		Col
Yorin		Yoxo
Nekkin		Dem ak dikk,...

3.1. Wér-gu-yaramu liggéeykat yi

Liggéeykat yi yore jàngoro wala ñu yaakaar ni dañoo tawat wala dañoo yore jàngoro yuy wàllaate jaar ci lu nuy lekk, waruñu jëfandikoo jumtukaay yi.

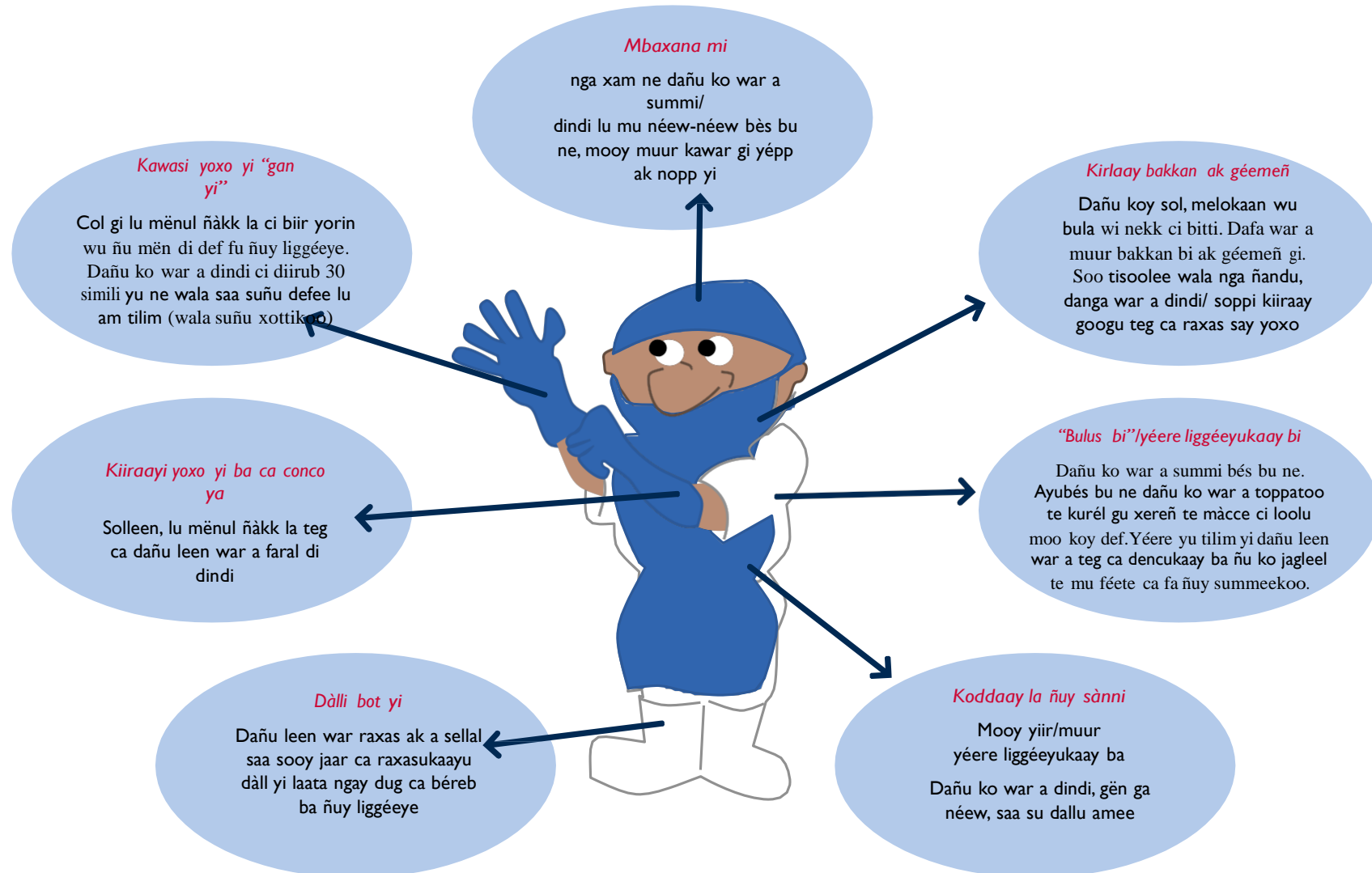
Yenn jàngoro yi dañu ko war a siiwal :

- Jàngoroy sëqat su bonn si
- Feebaru biir mbaa butit
- Waccu, yaram wu tàng, put guy metti ànd ak tàng
- Der bu am ay gaañ (ay picc, ay dag-dag)
- Nopp buy siit, gët mbaa bakkan yuy siit.

Dem kër doktoor lu nu digle la

3.2. Colug/Yéere liggéeyukaay

3.3. *Cetug yoxo yi*

Raxas say yoxo moo lal cet/cellal.

Ci yoxo yi la wàllante di gën a mën am. Moo tax yoxo yi war a set lu jiitu, ci biir mbaa njeexital bépp yëngu-yëngu jém ci coppite.

Kañ lañu war a raxas yoxo yi?

- Bala ngay tàmbali liggéey,
- Bala ngay sol say kiiraayu yoxo,
- Saa yoo wuutee ca bérebu liggéey ba,
- Soo génnee ca wanag wa,
- Saa soo jógee ci noppalu,
- Soo laale juntuwaay bu sellul,
- Soo nandoo, mbaa nga sëqat wala nga tisooli,
- Soo laale/jëfandikkoo ay desit, ay lëmasukaay, ay kees wala saaku dugub yu tilim/setul,
- Diggante yor ñam wu ñorul ak weneen ñam

Nan lañuy raxase ay yoxo?

- Tooyal say yoxo ak ndox mu sell,
- Jëfandikoo saabu,
- Def saabu bu baax ci yoxo yi diirub genn wàllaatu simili,
- Jonj we yi ak borosu nilonj,
- Raxasu ak ndox mu doy muy xelli,
- Taamu nañu nga fompu ak kayit gu ñuy jëfandikoo benn yoon.

Nan la nuy raxase ay yoxo

1 Toyalal say yoxo

2 Saabu bu doxe

3 Xëbalal, bombal diirub 20 sikond

4 Leyandil diirub 10 sikond

5 Fompal say yoxo

6 Tëjal robine bi

Bul fàtee raxas:

- diggante say waraam
- suufu say we
- ak sa kawi yoxo

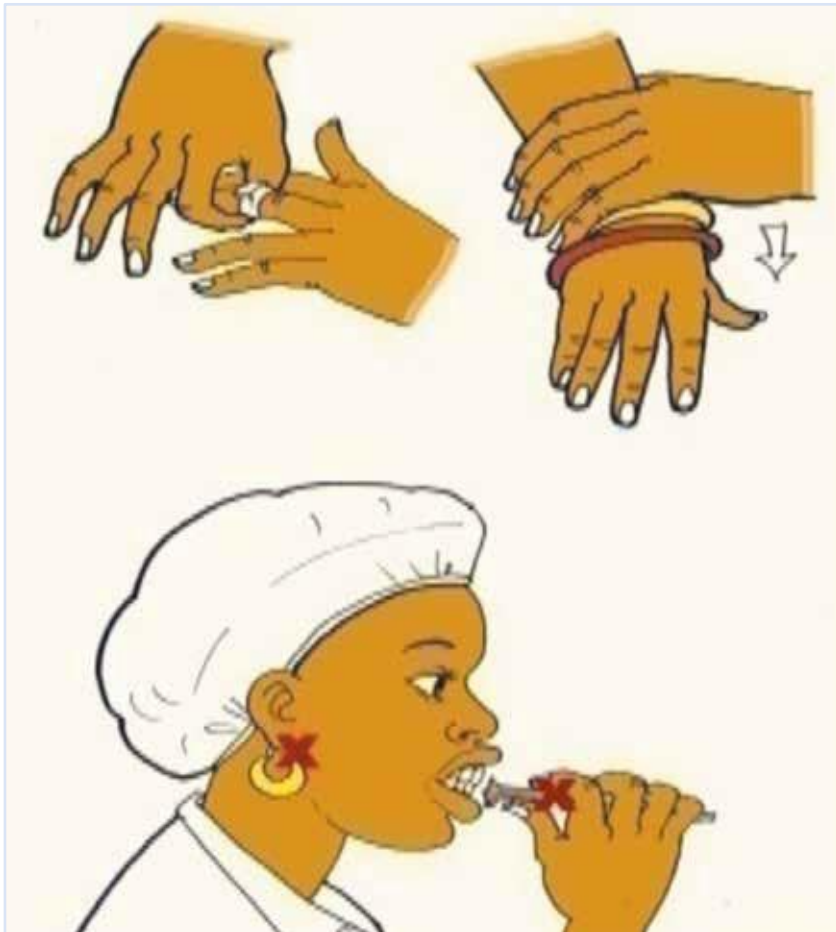
Ay kayiti fàttali ak raxasinu yoxo war nañu ko taf ca bérab yu fés ca fa ñuy liggéeye.

Sol ay kawas/gaŋ du tax rekk ni set nañu saa su ne! Dee leen soppi lu bari!

Soo amul robine, mën ngaa jëfandikoo doxalin wa ñu daan amal.

Dindil say takkaay (jaaroy yoxo, jaaroy nopp, lam yi, a.ñ.s.) ndax baaxuñu ci yaram te dañuy denc doomu jàngoro yi. Ca bérebu liggéeyukaay ba, sa col lu nu war a seetlu la.

Yenn juntuukaay yi dañu leen tere:

Montar, takkay ak ay caabi dañu koy tere.

3.4. Nekkini liggéeykat yi

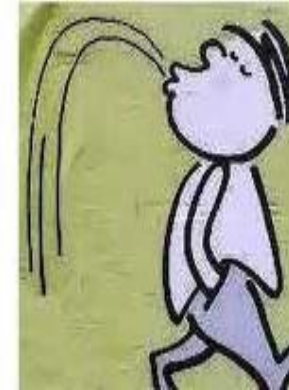
Nit ñiy yore /jëfandikoo njureef yi war na ñuy moytu nekkin yu mën a yàq njureef yi:

Tux

Wokkatu

Tifli /Xaaxtiniku

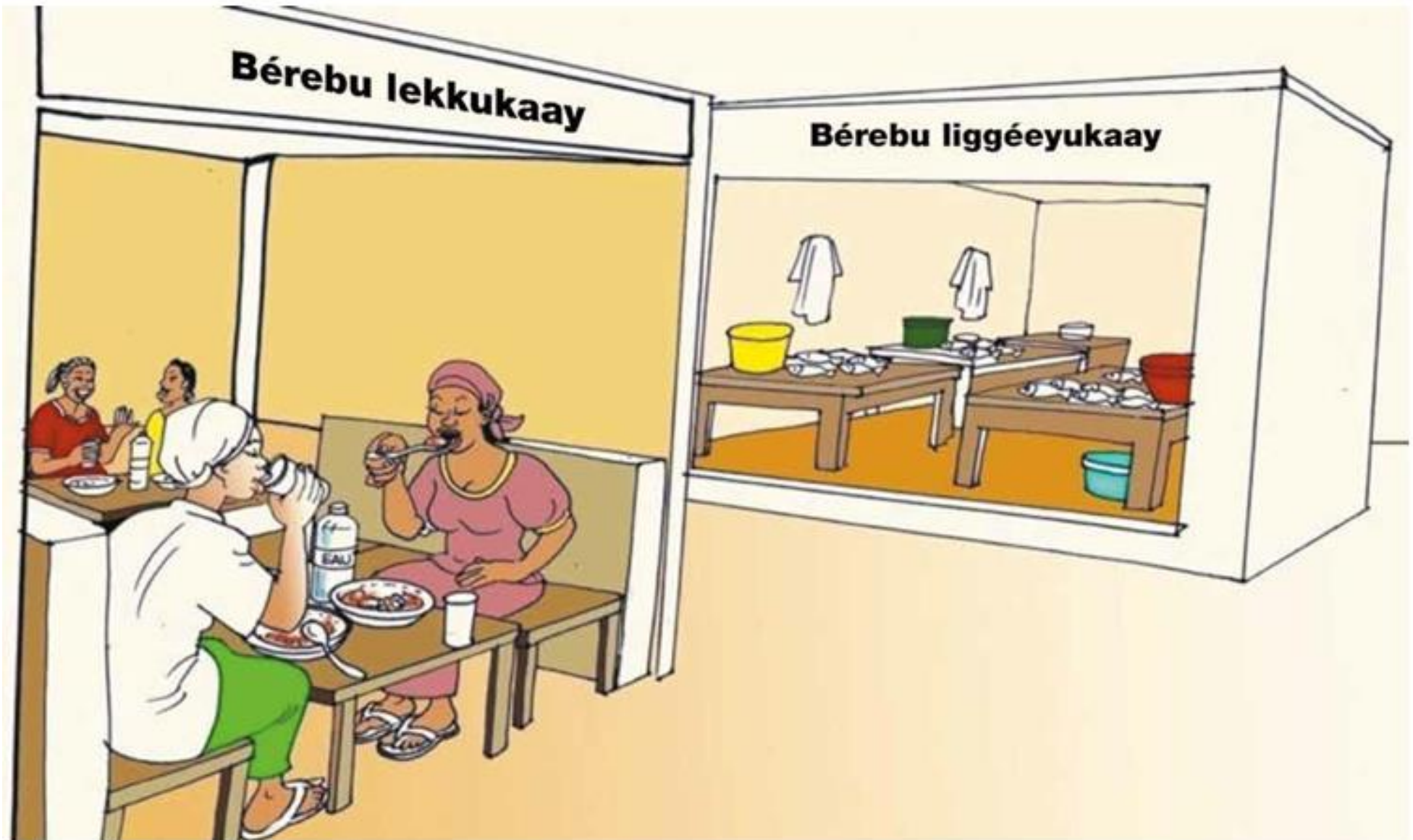
Lekk mbaa naan

Sëqat

Ñandu

Deel moytu di lekk ca béreb ya ñuy liggéeye tey xàjjale béreb ya

3.5. Yoonu liggéeykat ya

Dem bi ak dikku liggéeykat yi ci biir bérebu liggéeyukaay bi war na sàmmoonte ak sàrtu dox jém kanam, maanaam di jóge saa su ne ca rébeb ya set jém ca ya tilim mbaa desee set.

Misaal: Liggéeykat yay jot lay soog a génn waruñoo dugg ca béreb ya ñuy soppee te raxasuñu seeni yoxo teg ca summi seeni yéere.

3.6. Sàmmonteek toppalante ba war ca liggéeyukaay ba

Sàmmonteel toppalante ba am ca liggéeyukaay ba te moytu jomtukaay ya ñu dul jëfandikoo ca liggéey ba bañ fa nekk ndax loolu mën na jur dugal tilim mbaa doomi jàngoro ca lañu liggéey.

Nemmeeku yi: Ñay ñëw nemmeekusi béreb ya ñuy liggéeye war nanu topp ndigal ya aju ca cet ga mel ni:

- bañ a dugg ca béreb ba ñuy dence
- bañ a laal la ñuy denc
- bañ a tisooli mbaa tifli, a.ñ.s.

Jàpp bés bu ñu jagleel ñay seetsi béreb ba, teg ca seetlu ndax way seetsi yi ñu ngi sàmmonteek ndigali cet ya.

4

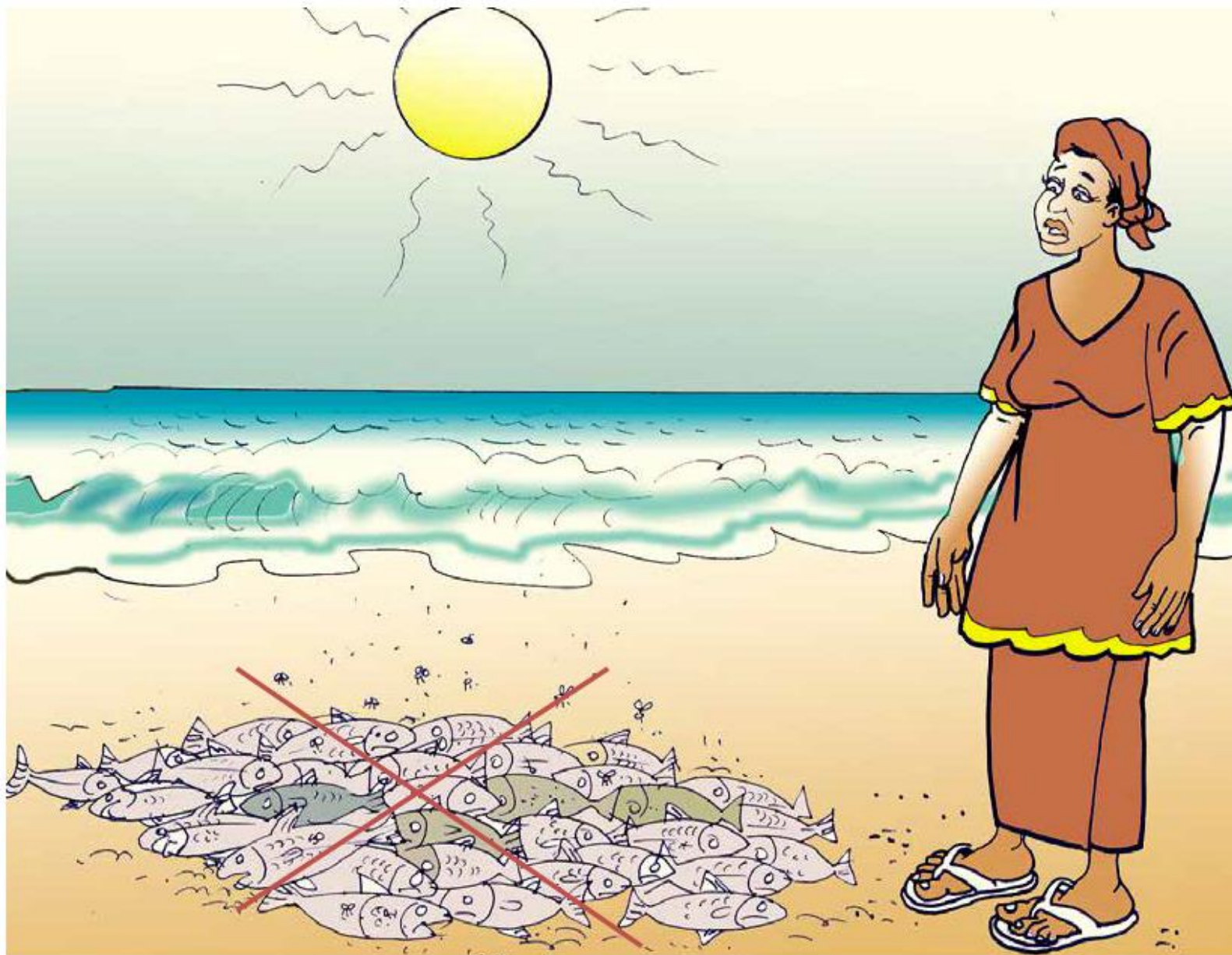
WUTUM LAÑUY LIGGÉEYE AK NDENC MA

Sooy wut la ñuy liggéeye, war nañu sàmmoonte ak ndigal i cet fa ngay jënde, ca yóbbu ba ak ca denc ba.

Wàññi bépp musiba mu mën a yàq kaarane njureef yi mbaa luy tere ñu jëfandikoo ko.

Wutum njureef yay jiitu dañu leen di saytu ngir mu wóor ni set nañu ba ñu mën leen jëfandikoo na mu ware. War nañu su ko laajee:

- moytu di leen wut ca béreb yoo xam ni la ko wër mën na jur musiba ca njureef ya;
- wóorlu ne wutum njureef yi mënul indi wállante ca ñam ya (war a mën a laal lépp lu ñuy jëfandikoo, cellaayu ndox ma, a.ñ.s.).

Soo koy wut : moytul jën wa ñu teg ca suuf te dara muuru ko

Jën yi dañu leen a yebbi ci ay dàmba yu set te am galaas, wala ci kaw ay laytaay/baas ak muur leen ca tàngaay.

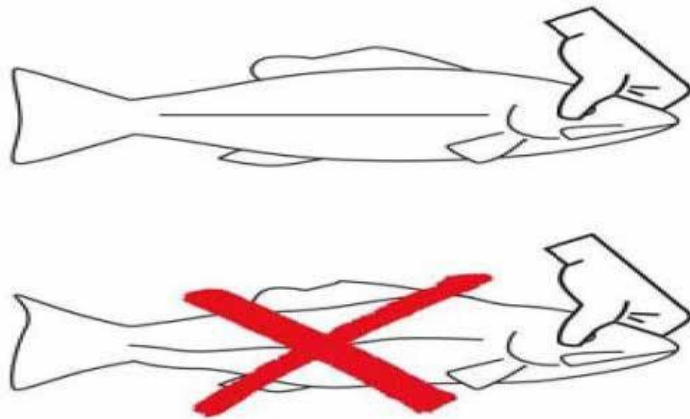
4.1 Jot ga

Soo jot jën yi, seetlul saa su ne baaxaayam te bul am sikki-sàkka ci delloo jën yu jarul yoon (jën wu soppeeku melokaan, nes-nesiwul, biir bu ubbeeku, gëtt yu dugg, a.ñ.s.)

Tolluwaay ba dañu ko war a diistu te bind ko cib « kaye » bu ñuy woye « kaye jot bi ».

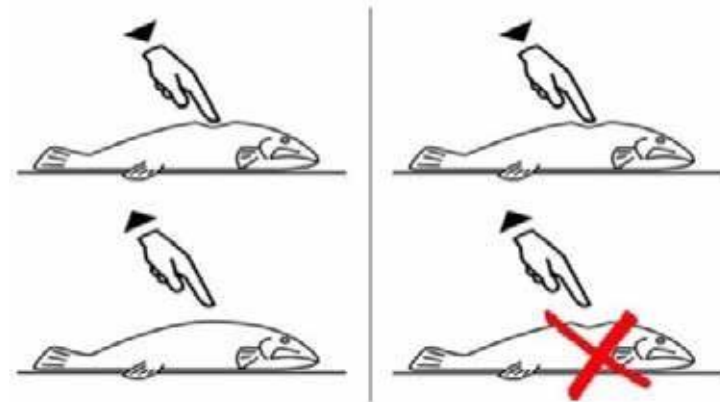
Ngir jot jën ci anam yu mucc ayib, war nga am sàrt yu ëmb yii mënul ñàkk :

- Xeetu jën wu bees wi ñu war a jot
- Tolluwaayu li nga soxla lépp
- Melokaan wi

Su jën wi tëjoo, wu bees la

Su jën wi nooyee, yàqu na.

Su màndarga mi ci jën wi feeñul, jën wu bees la,

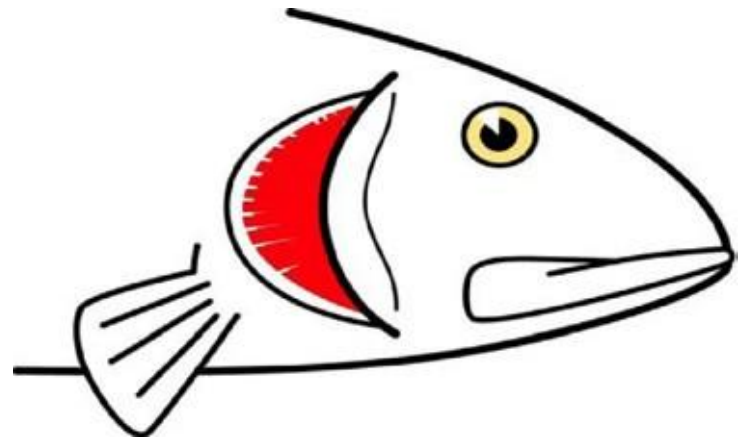
Su màndarga baaraam bi fése, jën wi yàqu na.

Wante gëtt i jën yu yàqu day xóot,
soppeeku, dóomu taal, mboq ak leeg-leeg xall.

Gëtti jën yu bees day junki te leer

Xam caaxoñ yi: Caaxoñ yi dañoo war a xonq bu leer te buum ya waruñoó taqaloo.

- Bët bu junki, per ba leer ;
- Caaxoñ yu xonq, am ngetu ndox;

Baaxaayu jën yi: Doxalin wu yomb ngir xam beesaayu jën

4.2. Niñ koy yobboo

- Xeetu daamar yi (Woto bu mag/Kamiyon, woto bu ndaw, saret ...)
- Anam yi mu laaj, set, muuru, bañ ko jaxase ak luñu dul lekk,

4.3. Juntukaay yi

Mu ngi aju ci xeetu yobbu wi ak jafe-jafe ya ñu mën a àndal, dencukaay ya, juntukaay ya ak su fekkee nañu leen defare, nañu leen tabaxe mën na jur:

- Wàllante ñam ya gën wàññeeke bu baax;
- Ndefarum béreb ya, na ñu taxawe, na ñu sàmpe jumtuwaay ya ak juntukaay ya mën a tax liggéey yi ame ci anam yu baax ànd ak toppatoo (defaraat, fomp ak ray doomi jàngoro yi) bu mucc ayib te neewal lépp luy wàlle te jóge ca biti ;

Juntukaay yi ñuy soxla ngir sàmmonteeke cet ca béreb ya ñuy soppee.

Lakk jĕn ci suuf, lu ņu tere la

Lakk jën ci biir puur bu baax, lu ñu digle la.

weer jën ci anam yu sellul, lu ñu tere la.

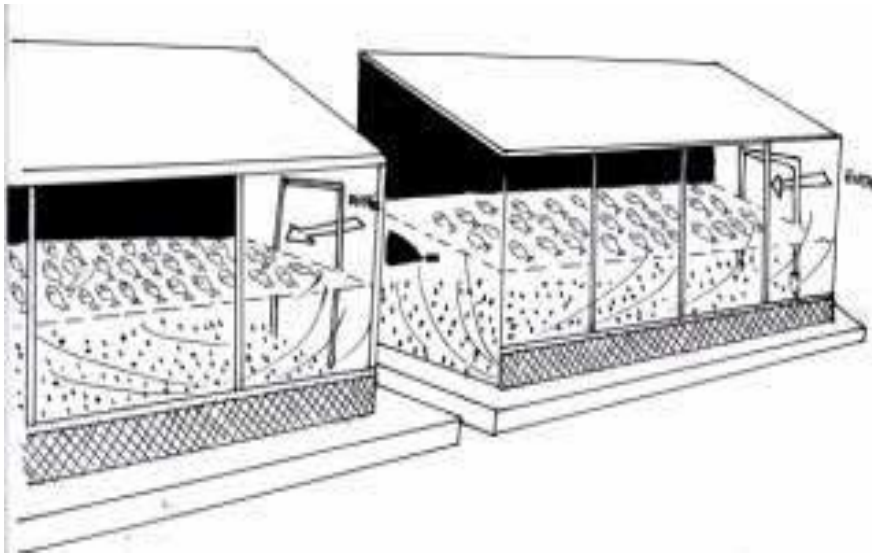

weer jën ci anam yu sell, lu ñu digle la.

Yokkute gi ci ëpp solo mooy yéekati béreb bi ñuy wowale, jëfandikoo weerukaay bu ñuy wekki, yu tàlli, yu kawe, taxawaay yu tollu ci gën ga néew benn (1) meetar, mbaa tegukaay yu wengalu di tax ndox may siit di wàcc. Yenukaay yooyu mën na nekk bant, weñ mbaa simon ak xeer yu ñu boole.

weer ca naaj wa

Weerukaay ca jant bi ñu ngi leen di baaxal ak di leen tasaare wante ni leen ñiy yëngatu ci coppo mi di jëfandikoo des na ndax jafe-jafe yi ñuy jànkonteel ci Njënfanndikoo gi, soxla yu sax ci toppatoo bi, defaraat bi ci diir bu gàtt bi muy am ak njëg gu kawee.

4.4. Lëmas /Muuraay

Lu tax a jóg lëmas/muuraay

- Ndenc mi: baaxal li nga soppi
- Njaay mi /ciiwal gi: mooy tax nga jaay ak baaxaayu li ngay jaay teg ca melokaan wi rafet
- Jokkoo gi : mooy tax nga yégal way jëfandikukat bi ak ñeneen, jém ci :
 - Lay dug ci li ngay defar ,
 - Tollarwaay bi ak li muy jar,
 - Baaxaayi ñam wi ciy ferñent,
 - PeXe yi ñu koy jëfandikoo,
 - Màndarga mi,
 - Càmmontee gi ak yoon,
 - Ki koy defar.

Yaaboy bu ñu lakk

Dencukaayu kawsu

Mbuusi kawsu

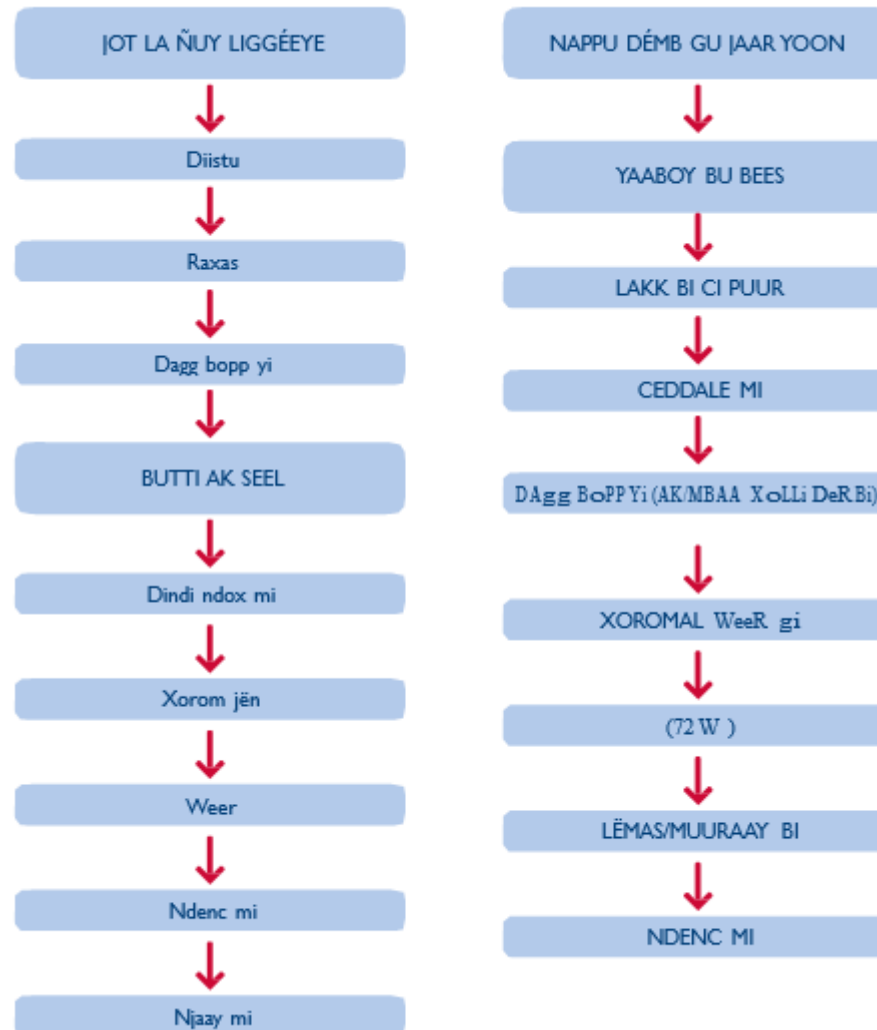
Mboolus kawsu

5 NdeFar gi, IiggÉeY ÀNdadOO

Bépp bérebu coppikaay war na bind yoon wi ñuy jaar te mu ëmb liggéey yu ànd jém ca na defar ba topplante ba ca njeexte la. Ca jataay bu ne, lépp lu ca war a dugg dañu ko leeral, rawatina tolluwaayu la cay dem. Ngir xam bu baax liggéey bi, képp ku bokk ca ña koy liggéey war na xam ci li wér tëralin wa.

Misaalu tëralin: Ndefarum géjj gu ñu wawal ak tëralinu ndefarum yaaboy bu ñu lakk.

NjeeXTe Ii

Ndefarum jën ak njaay mi dafa laaj ay mattuwaay ngir sàmmoonte ak cet gu yaa, gaawaayunliggéey bi ndax nga mën a sàmmoonte ak li mënul ñàkk ci jëfin wu baax ci ndefar mi ndax nga mën a am njureef gu baax. Ndefar mi waroon na gën a yomb sunu sàmmoontee ak ndigal yi nnu joxe ci téere gindikaay bii.

Xàjjatle béreb yu sell yi ak béreb yu sellul yi dafa war a mat sëkk.

Ngir yombal demlanteeb njureef yi, war nañ fexe ca doxalinu bérebi liggéeyukaay ya ak na ñu leen tërale:

- Lépp di dox te du am jaawaloo mbaa dellu ginnaaw,
- Ndolant ya di jóge ca béreb ya sellul jëm ca béreb ya sell ci bu ñu leen di dolli ca njureef ya.

TÉere Yi ÑU gËsTU

- Cet, baaxaay ak tëralin jém ci coppite jën ak meññeefi géej, bu Moomar Yaasent Jóob ;
- Téere gindikaay jém ci coppite jën ci sunu aada. « iTA », Moomar Yaasent Jóob ak Buubakar Jakite;
- Doxalin yu baax ci cet ci liggéey ca béreb ya nuy soppee xeeti pepp. « Afirik wert Burkinaa »;

Ci xalaatu

Seriñ Moomar Yaasent Jóob
Gëstukat jém ci wàllu mbeex mi

Ñi ko móol :
Soxna Faatu Caw ak Soxna Xadi Saane Juuf